

Yazarın “Künikeydin Jazığı” uzun öyküsünde eski Kazak köyünün yaşam görüntüleri, geleneksel yaşantısı, göç kervanının görkem görüntüleri, eğlence geceleri anlatılır. Yazarın meşhur “Kartkoja” romanında roman ismini taşıyan kahramanın hayat yolu ile doğup büyüdüğü aile ortamı, bozkır görüntüleri, bir grup genç karakteri, Rus, Kazak halklarının ilişkileri gerçek yönleriyle açık anlatılır. Kısacası, Abay’ın dediği gibi “Düşünceli, akıllı, saygılı” halk, bozkır hayatının tabiatı, gençler eğitimi yer almıştır. Romanda yazarın nesir ustası olduğunu belirten kısımlar çoktur. İlk bölümdeki “Aile” parçasında baba, anne karakterleri ile hareketleri, her köyün kendine has özellikleri görülür. Örneğin, Kartkoja’nın babası “Juman sessiz, sakın kişidir: kimseden dilenmez, yalakalık yapmaz, beş vakit namazını kılar, Allah’ın verdiklerine şükredip, elindekine kanaat, yok için sabır eden birisidir. O açgözlülükle birisinin malından faydalanan biri değildir. Köy halkı nereye göç ederse Juman da onlarla birlikte gider. Kısacası, o, kimseye zararı olmayan “Allah”ı ağızda biridir. Bu kısa alıntıda sıradan bir ailenin sakın yaşamı, ak niyetleri açık belirtilir. En önemlisi, bol sanatsal tecrübenin varlık, dünya görüşü ve hayat olayları aracılığıyla şahsi düşüncesini, duygusunu, zevkini nakışlı anlattığı görülür.

Yazarın mevsimleri betimlemesinde de netlik, görkemlik vardır. Örneğin, “Yaz geçti. Yağmurlu, rüzgarlı, bitki, otları kurutarak, yaprakları sarartıp, halkın huzurunu kaçırp sonbahar da geçti. Üstü başını kırağı çalmış, kılıcını alıp gıcırdatıp kış geldi. ” “Akbişek” romanı, yazarın edebî sanatının zirvesidir. Romanda toplumsal meselelerle birlikte örnekli karakterler sistemi, farklı olay örgüsü, dil özelliklerinin farklı örnekleri kimin olsa da dikkatini çeker. Romanın ilk bölümünde olay örgüsüne alakalı kahramanlar tasvirinden ayırma tecrübesinin toparlanıldığı, bazı yerlerde onların (Akbişek, Babası, Rus subay, Mukaş) kendilerini, sonraki sırada yazar onların hareketlerini, doğru, yanlış psikolojik yönlerini tam anlatır. Roman adını taşıyan kahraman ile okur ilk böyle tanışır: “Mamırbay’ın Akbişegi, yavrusu, ayı, güneşi, tek kızı, altın küpe gümüş şolpısını* şingirdatıp, beyaz elbisesiyle sallanıp, kırmızı yeşil yorganları silkeleyip, eve getirmişti” diye anlatmıştır. Rus subayın hayat ile ölüm hakkındaki düşünceleri eserde şöyle anlatılır: “İnsan ölmek için doğmuştur. Bugün ölmekle yarın ölmenin ne farkı var? Hayat anlıktır. Öyleyse, kısa hayatımızda ne eğlence, lezzet varsa tatmalıyız. Yaşam, çalışıp geçinmektir. Öyleyse biz de yaşamaktayız. ” Eser yazarı sıradaki olayla ilgili bütün kahramanların iç dünyasını, karakterlerini, hareketlerini bazen hayat akışıyla, bazen onların kendilerinin söylentileriyle açıklamıştır.

Yukarıda açıkladıklarımızdan yola çıkarak J. Aymavıtlı’nın edebî ustalığının özellikleri ile ilgili düşüncelerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

Kazak halkının hayat belirtisi, oradaki etnografik betimlemeler, güzel ve farklı örnekler, özellikleriyle halk dilinin hazinelerinden alındığını görürüz;

Edebî mirasın (çeşitli türlerde) değeri, düşünce hayali söz ve karakter ile birleşerek dil malzemeleri doğal örgü oluşturur;

Halk düşünce fikri değerini bozmadan nakış sırrıyla, sanatsal-estetik dünyasıyla dikkat çeker;

Doğa tasvirleri, oradaki hareket-olaylar insan ruhu ile bağdaştırılarak söz edilir;

En önemlisi XX. Yüzyılın başındaki devrim olayları, köy, kent durumu dönem gerçekleriyle, vakit sırrıyla uyum sağlamıştır...

Aslında, ustalık, sınırsız ufuktur. Söz sanatı, dert ile eşit olursa, ustalık meselesi, kabiliyet ölçüsüyle, gerçekliğiyle önemlidir. Jüsipbek Aymavıtov eserlerinin ustalık sırları da ilk önce hayat örneğini, insan tabiatını görkem, gerçek, güvenilir şekilde anlatılmasıyla dikkat çeker. Demek, bu özelliklerin okur için önemi ve öğreteceği de çoktur.

Aktaran: Kairiya SARKANBAYEVA

* Şolpı – Kazak Türkçesinde altın ya da gümüş süslemeli bir tür saç bağı, toka ismidir.

BİR KIBRIS MASALINDA KIBRIS AĞZI’NIN FONETİK ÖZELLİKLERİ

Erdoğan SARACOĞLU*

Giriş

Bu çalışmamızda, halk ağzından derleyip yazıya geçirdiğimiz bir Kıbrıs Masalındaki fonetik özellikler üzerinde duracağız. Çalışmamızda, Türkiye Türkçesi’nin yazı dili (İstanbul Ağzı) esas alınarak, Kıbrıs Masalında görülen ses değişiklikleri, sözcükler üzerinde karşılaştırmalı olarak gösterilmiş, böylece Kıbrıs Ağzı’nın fonetik özellikleri saptanmaya çalışılmıştır.

I. Kıbrıs Ağzı

Tarihsel gelişim ve bölge etkisiyle, bir anadilin lehçesi içinde ses ve yapı bakımından görülen yöresel küçük ayrılıklara “Ağız” dendiğini biliyoruz. Ağız özellikleri yazı dilinde değil, ancak konuşma dilinde görülebilir.

Her ulus dilinin ve kültürünün bir başkenti vardır. Türkçe’nin İstanbul, İngilizce’nin Londra, Fransızca’nın Paris ve Almanca’nın Berlin gibi. Kültür başkentlerinden uzaklaştıkça ağız ayrılıkları artar.

Türkiye Türkçesi’nde de bölgeler arasında seslerin çıkışları, sözcüklerin söylenişleri ve cümle düzeni bakımından önemli ayrılıklar vardır.

İstanbul Ağzı’nın g sesini Rizeli c’ye çevirir: *geldim > celdum; gittim > cittum*

Orta Anadolu Ağızlarıyla, Kıbrıs Ağzı’nda sözcük başlıklarındaki k’ler genellikle g sesine döner: *Konya > Gonya; kalem > galem; kız > gız gibi.*

Kayserili, ö sesini o sesine yaklaştırarak “Gozünü seveyim” der.

Rumeli Türklerinin birçoğu devrik cümle kullanırken, sözcük başındaki h-leri de atarak, “Aber yollarım Asan’a” der.

Ağız ayrılıklarını incelemek isteği bizde son 50 yıldır oldukça artmıştır. Bu incelemelerden dil bakımından olduğu kadar, sosyal bilimler bakımından da büyük yararlar elde edilecek, Türk Tarihi daha çok aydınlanacaktır.

Ancak bugün toplumda okur-yazar oranının artması ve kulağa hitap eden kitle iletişim araçları radyo ve televizyonun toplum yaşamında önemli bir yer tutması, ağız ayrılıklarını gittikçe azaltmaktadır.

Kıbrıs Ağzı, Anadolu Lehçesi’ne bağlıdır. Ağzımızda, Anadolu Lehçesi’ndeki ağızlardan çeşitli özellikler görülmektedir. Bu durum, 1571’de, Kıbrıs’ın Osmanlılar tarafından alınışıyla, Anadolu’nun çeşitli yörelerinden Kıbrıs’a iskân için gönderilen atalarımızın, ağız özelliklerini Kıbrıs’ta da yaşatmalarından doğmuştur. Tarih kaynaklarından ve dil araştırmalarından çıkardığımız sonuca göre, Kıbrıs Türkleri’nin kökeni, Kıbrıs’ın bayındırlığı ve adadaki Türklerin yoğunlaştırılması amacıyla devlet eliyle önceleri Konya çevresinden, daha sonra da İçel, Antalya, Yozgat ve Alanya gibi yerlerden Kıbrıs’a gönderilen atalarımızla, Şamlu, Kara Hacılı, Eski Yürük, Şeyhlü, Kiseoğlu, Batralı, Senedlû, Çıblaklu, Cîrid, Gedikli, Toslaklı, Saçı Kara, Dirümlü ve Kaçar Halil gibi yine devlet tarafından “Sürgün Hükümü” uyarınca Kıbrıs’a gönderilen, yürük aşiretlerine dayanmaktadır.

* Öğr. Gör., Yakın Doğu Üniversitesi.

II. Metin

Bu bölümde Kıbrıs Ağzı'na bağlı kalarak yazıya geçirdiğimiz ve 1980'de I. Baskısı, 1992'de de ikinci baskısı yapılan "Kıbrıs Ağzı" adlı kitabımızın Metin Derlemeleri bölümünde yayınlanan "On İki Gardaş Meseli" adlı masalımızı sunacağız. Bu masal, 1971 yılında ses alma aygıtı ile Halil Ali'den tarafımızdan derlenmiştir. Kaynak kişi, 1971 yılında 54 yaşındaydı ve okuma yazma bilmiyordu.

Bilindiği gibi halk edebiyatımızın zengin ürünlerinden olan masallarımız, toplum geleneklerini, düşünüş tarzını ve hayal gücünü kuşaktan kuşağa aktarır. Kıbrıs Türk Masalları'nın Kıbrıs Türk Edebiyatında önemli bir yeri vardır.

Ancak bugün teknolojinin ilerlemesi ve toplumumuzun kültür düzeyinin yükselmesi, anonim halk edebiyatımızın sevilen ürünlerine karşı gösterilen ilgiyi gittikçe azaltmaktadır. Eskiden kış gecelerinin vazgeçilmez unsuru olan masalların yerini artık televizyondaki dizi filimler almıştır.

Günümüz çocuğu, masaldan çok bilgisayar oyunundan zevk almaktadır. Elektronik oyuncaklarla oynayan çocuklarımızın artık masallardaki cin ve perilerle uğraşacak, şehzadelerin maceralarıyla hüllyâ âlemlerine dalacak zamanları yoktur. Bu nedenle Kıbrıs'ta masal söyleme geleneği yavaş yavaş unutulmaktadır.

Şimdi isterseniz masal söyleme geleneği üzerinde kısaca duralım.

Kıbrı'ta masal sözcüğü yerine "mesel" sözcüğü kullanılmaktadır. Masallar daha çok genellikle yaşlı kadınlar tarafından geceleri çocuklara söylenmektedir. Masal söyleyen bu kadınlara, "meselci nene", "meselci kadın" ya da "meselci aba" denmekteydi. Masal derlemeleri yaparken karşılaştığımız bazı kaynak kişiler, eskiden köy kahvehanelerinde halk hikâyeleri anlatan bazı meddahların da, arada bir masal anlattıklarını söylediler. Masal anlatan kadınlara, para veya armağan verilmezdi. Ancak masal anlattığı evde, ev sahibi tarafından ağırlandı. Devamı sonraki günlerde anlatılan bazı masallar da vardı. Karşılaştığımız kaynak kişiler, bu tür masallara özel bir ad verilmediğini belirttiler.

On İki Gardaş Meseli

Zamanın birinde bir adam varmış. Bu adamın on iki evladı varmış. Çocuklarının ikincisi oğlan, diyerlerinin hepsi kızmış. Çocukları anaları bir gün hasdalanmış, çog geçmemiş hasdalıktan gurtulamayarak ölmüş. Çocuklar galmış ögsüz.

Gel zaman git zaman, herif gagdı evlendi. Övey ana, çocuklara eyi muamele edmez, çocukları görmeg isdemez. Her gün çocuklara zobba çekermiş. Onnara müstekil gahir tazaka edermiş.

Bir gün kadın logma bişirir. Logmaları çocuklara vereceg deyil ya, gakar küpün içine saglar. O gün da düyün varmış, düyüne gider. Çocuklar, övey anaları gidince, logmaları bulullar; oturullar hep yeller.

Gece kadın eve gelir, bakar ne bagsın, logmalar yog. Çocuklara: "Nabdınız be logmaları?" der. "Yedig" deller. Biraz sora, adam gelir eve. Kadın: "Ben bu çocukları isdemem. Ne yaparsañ yab, bu çocukları başımdan defet. Ya onnar gider, ya da ben" der. Nabsın adam razı olur. Çocukları toblar başma: "Yarın sizi dağa götürceğim odun keselim. Sonra da çarşıya götürüb satarıg" der.

Sabah olunca gabacığını doldurur, yemeğini de alır yanına, çocukları götürür dağa. Onnara: "Aha bu ağaşları geceye gadar keseceğsiñiz. Ben da bu tepenin arkasındaki ağaşları keseyim. Gece olunca yanıñıza gelirim" der. Gabağı da alır, tepenin arkasına gider. Tepenin arkasındaki bir ağaca asar su gabacığını. Rüzgâr esince, gabag tag tag ağaca vurur. Çocuklar da beller bubaları ağaş keser.

Neyisa güneş dulunur, ne buba var ne muba. Çocuklar: "Gidelim bakalım bubamıza" deller. Tepenin arkasına bakallar, babaları yok. Ağaşda sallanan su gabacığını görüller, anallar:

"Vay bubacıg bubacıg
Tag tag eder gabacıg
Bizi bırakıb da kaçan bubacıg"

deller. Yol sokag bilmedigleri için döneller bir ağacın altına yatıllar.

Ertesi gün gakallar. Egmeg yok, su yog. Ne yeyceğler, neicecekler? . En büyükleri olan kız çıkar tepeye edrafa bakar. İleride bir duman görür. Gider gider, ateşi bulur. Bakar gözü görmez bir döv garısı deyirmende şeker yarar. Yanında bir tahda egmeg, gazanda da çocuk eti bişer. Döv garısı da cag cag sakız çiyner. Gız, yavaşcacıg tahdadan egmeg, gazandan da çocuk eti çalar. Gaçar gider gardaşcıklarının garnını doyurur.

Devrisi sabah gene acıkıllar. Eh, yeycek bişey yog. Gız nabsın, gene gider döv garısının yanına. Sezdirmeden egmeg ve et alır. Canı şeker da çeker. Döv garısının gucağından şeker çalmag ister. Döv garısının gözü görmez ama, gızın kokusunu alır. "Yaban eti tüter" deyeregden kapar gızı. Gız yalvarır. Halını annadır: "Dağda on iki gardaş aş galdıg, acı bize" der. O da: "Al gardaşcıklarını böyle bura gel. Buraşda egmeg yemeg çok, yesinner" der, gandırır gendini.

Gız, güneş dulumu alır gardaşcıklarını döv garısının yanına gider. Yeller, içeller garnılarını doyurullar. Döv garısı dutar gendilerini bir mahraya götürür. "Aha buracıgda yatacagsıñız" der. Gendi da mahrada galır. Sabaha yakın gakar en güçüg çocuğu yer.

Devrisi gün abaları gakar bakar en güçüg gardaşı yog. "Hah, galiba döv garısı en güçüg gardaşcığımızı yedi. Eh, gayrı her gün birimizi yeyib bitireceg" der. Oğlan gardasına meseleyi açar. O gece oğlanın gız bir daş bulullar, mahrının bir yerine vura vura delig açarlar, deligden kaçallar.

Gideller gideller, düz bir ovaya geliller. Bakallar bir çuban davarıynan ovada. Başlallar çubanı daşa dudmaya. Lakin addıkları daşlar hep para olur. Çuban da: "Atıñ yavrularım atıñ" der. Onnar addıgca daşlar heb para kesilir. Neyisa gideller çubanın yanına. Çuban der: "Ne dilersıñiz benden?" . Onnar da: "Aha bu paraları al, davarıñı bize ver" deller. Çuban gabul eder; alır parayı, bırakır davarı gendilerine. Meyer davarın köpeği yogmuş, onun yerine davarı begleyen üş dane aslan varmış. Alıllar davarı ve aslannarı, gideller ovada daşdan bir ev yapallar içine oturullar.

Oğlan ovada davar begler, gız evde ev işi yapar, yemeg bişirir, geçinir gidellermiş. Bir gün gız evde hellim yaparmış. Hellim suyunu süzmüş süzmüş, su gidmiş bir dövün mahrasına gadar. Döv, hellim kokusunu alır, suyu takib edereg gızın evini bulur. İçeri girer. Gıza: "Sen bu evde yalnız galıñ?" der. Gız da: "Yog, gardaşım çubandır ovada davar begler, ben da onun yemeğini bişiririm" der. Döv gızın güzelliği garşısında yumuşar. Ona: "Gardaşıñı öldürürsam, kemiglerini saña getirirsam, baña yadığ yaparmıñ? Yaparsañ ben da seni garılığa alayım, garım olasıñ" der. Gızın göynü de dövü beğenir. "Gabul" der, "Gardaşıımı öldür".

Neyisa, döv gider ovaya gızın gardaşıını bulur. "Şimdi seni buracıgda öldüreceğim, kemikleriñi da yadığ yapıb gızgardaşıñınan evleneceyim" der. Oğlan şaşırır, sonra gendini toblar ve döve: "Saña iki çift sözüm var. Bırag çıkayım ağaca söyleyim sana da neyisa efgârın yab" der. Oğlan çıkar ağaca: "Haydeyiñ aslannarım bu döv beni yeyceg, o beni yemeden siz onu yeyiñ, her parçasını gulağım gadar ediñ" der. Aslannar dövün üsdüne hücum eder. Her parçasını oğlanın gulağı gadar edeller, yeller bitiriller. Oğlan ener ağaşdan aşşa, toplar dövün kemiglerini gider eve. Gızgardaşıına: "Böyle böyle mesele..." der. Gız dövün ölümüne üzülür, gakar kemiklerini toplar yadığ yapar.

Çog uzadmayaalım, devrısı günü oğlan ovadan yorgun argın eve gelir. Yasdıg da oraşda minderin üstünde dayalı durur. Diyenmeg için oturur mindere, gañırılır arkasını da dayar yasdıga. Yasdıgın içindeki kemiğ batır oğlanın boş yerine. Oğlan düşünce bayılır. Gız: “Aman gardaşım öldü, aman gardaşım öldü” deyereg oğlanı alır götürür havlıya gömer. Gız galır evde yalınız.

Günner geçer, artıg gız ne gendine ne de hayvannara bakar. Gendi da hayvannar da galır aç. Aslannar bir gün deller: “Gidelim ağamızı çıkaralım mezardan, ölmediysa annadalım halımızı da belkim o bizim garnımızı doyurur. Yogsa bu gız bizi aşılgdan öldüreceg”. Gideller oğlanı mezardan çıkarıllar. Bir da ne baksınar, oğlanın boş yerine dövün kemiği gömülü. Çekinca çıkarıllar kemiği. Oğlan: “Hapşu” der, hapşırarag uyanır. “Noldu baña” der. Aslannar da gendine her şeyi annadarag dövün kemiğini gösteriller. Oğlan hemen meseleyi çakar: “Demeg gızgardaşım dövü sevib, benim ölümüne göz yumdu ha” der. Hemen aslannarını yolladarag gızgardaşını parçaladır.

Gel zaman git zaman, aslannarın yavrıları olur. Oğlan, aslan yavrisını satar, bir gartal yavrisı alır. Gartal böyüyünca boş vakıtlarında gartalın üstüne binip gezmelere çıkar. Her bir yeri dolaşır. Bir gün padişahın gonağının üstünde uçarkana, padişahın gızını görür. Birbirlerini beyenirler. Gıza der: “Baña gaçañ? ”. Gız da: “Gaçarım ya” der. Oğlan da dakınca gancasına gızı, kapar götürür evine.

Padişah, gızını gaybedinca deli olur: “Gızımı kim bulur da baña getirirsa, ona gızımı da tahdımı da vereceyim” der. Oğlan bu haberi duyunca gızı kaptığı gibi götürür padişaha. Padişah da sözünde durarak gızınan oğlana kırğ gün kırğ gece düyün derneg yaparag onnarı evlendirir.

Onnar murad alıb verirkana ben da bağdım da geldim. Gelirkan yolda bir elma buldum. Yarısını ben yedim, yarısını da bu meseli diyeneyennere verdim.

III. Masalda Görülen Fonetik Özellikler

Masalda görülen fonetik özellikleri ünlüler ve ünsüzler olmak üzere iki ana başlık halinde inceleyeceğiz.

A. Ünlüler

a. Ünlü Değişmeleri

1- Düz Ünlüler Arasında Görülen Değişiklikler

Sözcük ortası : -a->-e- masalı > meseli; verirsən > verirsañ

-e->-a- uçarken > uçarkan; getirirsem > getirirsam; öldürürsem > öldürürsam

Verirsan, getirirsam ve öldürürsam örneklerinde büyük ünlü uyumunun bozulduğunu, Türkiye Türkçesi yazı dilinde büyük ünlü uyumunu bozan –ken ulacının ise Kıbrıs ağzında uyuma uyduğunu görüyoruz.

Sözcük sonu : -e->-a getirirse > getirirsa; ölmediyse > ölmediysa; çekince > çekinca; büyüyünce > büyüyünca; kaybedince > gaybedinca; neyse > neyisa; düşünce > düşünca (eylem); gidince > gidinca; esince > esinca; (ben) de > (ben) da

Örneklerden görüleceği gibi bileşik zamanlı fiillerde kullanılan -se/-sa şart eki ile -ince/-ünce ulaç ekleri de Kıbrıs Ağzı’nda büyük ünlü uyumunu bozmaktadır. Ayrıca ben sözcüğü ile birlikte kullanılan “de” bağlacı da Kıbrıs Ağzı’nda “da” şeklinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Sözcük başı : i->e- iner > ener; iyi > eyi

Sözcük ortası : -i->-e- yine > gene; diyerek > deyereg; yiyecekler > yeyecekler;

-i->-ı- halini > halını

Sözcük sonu : -i->-i arkasındaki > arkasındakı; halini > halını

Yukardaki örneklerde görüleceği gibi Türkiye Türkçesinde uyumu bozan “halini” ve “arkasındaki” sözcükleri Kıbrıs Ağzı’nda uyuma uymaktadır.

2. Yuvarlak Ünlüler Arasında Görülen Değişiklikler

Sözcük başı : ü->ö- üvey > övey

Sözcük ortası : -o->-u- çoban > çuban
-ü->-ö- büyüyünce > böyüyünca

3. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

Sözcük ortası : -a->-u- baba > buba

-e->-ö- dev > döv

4. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

Sözcük ortası : -u->-ı- avluya > havlıya; yavruları > yavırları

Bilindiği gibi dilimizde Küçük Ünlü Uyumu’na göre, düz ünlülerden sonra yine düz ünlüler gelir. Daha çok Türkiye Türkçesi döneminde Türkçemizde kullanılmaya başlanan Küçük Ünlü Uyumu Kuralı, yeni olduğu için, henüz Büyük Ünlü Uyumu gibi yaygın değildir. Bu nedenle Türkiye Türkçesinde bu kurala aykırı olan birçok sözcük vardır. Bu sözcüklerden bir tanesi de avlu sözcüğüdür.

Avlu sözcüğü yukarıdaki örnekten de görüleceği gibi havlı şeklinde olup, Kıbrıs Ağzı’nda Küçük Ünlü Uyumu’na uyar. Aslında bu fonetik özellik, Kıbrıs Ağzı’nın belirgin bir özelliğidir. Çünkü metinde tek örnek olarak saptadığımız bu özelliğe Kıbrıs Ağzı’nda çok rastlanmaktadır. İşte örnekler: çamur > çamur; havuz > havız; tavuk > tavıg; karpuz > karpız; kavun > gavin; kabuk > gabıg; kavır > gavır.....vb.

b. Ünlü Benzeşmesi (Asimilasyon)

Bir sözcükte sesin, başka bir sesi kendisine benzetme etkisidir.

1. İlerleyici Benzeşme

Sözcükte önceki sesin sonraki sesi etkilemesidir.

a-e->a-a uçarken > uçarkan

2. Gerileyici Benzeşme

Sözcükte sonraki sesin önceki sesi etkilemesidir.

i-e>e-e yine > gene; iner > ener

c. Ünlü Benzeşmezliği (Disimilasyon)

Bir sözcükte bulunan, aynı veya benzeri seslerden birinin değişikliğe uğramasıdır. Şu örneklerde görüldü:

a-e>u-a baba > buba

i-i>e-i iyi > eyi

c. Ünlü Türemesi

Sözcük başında: avluya > havlıya

Sözcük ortasında: yalnız > yalınız; varmış > varımış; kızmış > gızımış; neyse > neyisa

Sözcük sonunda: uçarken > uçarkana; verirken > verirkana

d. Ünlü Düşmesi

Sözcük başında: Metinde görülmedi.

Sözcük ortasında: yiyecek > yeyeceg; bırak > brag; bıraktım > bagdım; uzatmayalım > uzadmayalım

Sözcük sonunda: aşağı > aşşa

B. Ünsüzler

a. Ünsüz Değişimleri

1. Sert Ünsüzlerin Yumuşaması

Kıbrıs Ağzı'nın en belirgin fonetik özelliğidir.

Sözcük ortası: -ç->-c- yavaşça > yavaşca; kardeşçiklerinin > gardaşçıklarının; attıkça > addığca

Yukarıdaki örnekler, Türkçemizin Sessiz Benzeşmesi kuralına aykırıdır. Sert ünsüzlerden sonra, yine sert ünsüzlerin gelmesi gerekirken, yukarıdaki örneklerden de görüleceği gibi ş'den sonra c gelmektedir.

Sözcük başı: k->g- kendini > gendini; kızmış > gızmış; kalmış > galmış; kalktı > gagdı; kahır > gahır; kabacığını > gabacığını; kadın > gadın; kaçan > gaçan; kazanda > gazanda; karısı > garısı; kabul > gabul; karnını > garnını; kalır > galır; kucağından > gucağından; kardeş > gardaş; kaldı > galdı; kurtulamayarak > gurtulamayarak; kaçarlara > gaçallar; karşısında > garşısında; kadar > gadar; kızkardeş > gızgardaş; karılığa > garılığa; küçük > güçüğ; kulağım > gulağım; kartal > gartal; kandırır > gandırır; kaçarım > gaçarım; kancasına > gancasına; kaybedince > gaybedinca; kızkardeşin ile > gızgardaşının

Sözcük başındaki k->g- değişikliği, Kıbrıs Ağzı'nın en belirgin fonetik özelliğidir. Masalın 30 sözcüğünde saptadığımız bu ses özelliği, daha çok kalın sıradan olan sözcüklerde görülmektedir.

Sözcük ortası: -k->-g- yokmuş > yogmuş; çocuklarının > çocuglarının; hastalıktan > hastalıgdan; baksın > bagsın; öksüz > ögsüz; kalktı > gagdı; lokma > logma; saklar > saglar; keseceksiniz > kesecegsiñiz; bilmedikleri > bilmedigleri; içecekler > içegeçler; yiyecekler > yiyeceçler; delikten > deligden; bekler > begler; bekleyen > begleyen; attıkça > addığca; efkâr > efgâr; kemiklerini > kemiglerini; aklıktan > açlıgdan

Sözcük ortasındaki -k->-g- değişikliğine, masalın 18 sözcüğünde rastlanmıştır.

Sözcük sonu: -k->-g kurtulmayarak > gurtulmayarak; görmek > görmek; verecek > vereceg; yedik > yedig; sokak > sokag; çocuk > çocug; ekmek > egmeg; yemek > yemeg; dernek > derneg; yastık > yasdığ; delik > delig; kaldık > galdığ; bırak > bırag (bag); bitirecek > bitireceg; yaparak > yaparag; artık > artıg; öldürecek > öldüreceg; kırk > kırg

Sözcük sonundaki -k->-g değişikliği ise metnin 18 sözcüğünde saptanmıştır.

Sözcük başı : p->b- pişer > bişer; pişirir > bişirir

Sözcük ortası : -p->-b- hepsi > hebsi; toplar > toblar; kapığı > kabdığı; sopa > zobba

Sözcük sonu : -p->-b yap > yab; götürüp > götürüb; bırakıp > bırakıb; hep > heb; yiyip > yeyib; takip > takib; yapıp > yapıb; sevip > sevib; binip > binib

Sözcük başı : s->z- sopa > zobba

t->d- tane > dane; taş > daş; tutmaya > dutmaya; taştan > daşdan; takınca > dakınca; tutar > dutar

Sözcük ortası : -t->-d- hastalıktan > hasdalıkdan; etmez > edmez; etraf > edraf; tahta > tahda; ister > isder; taştan > daşdan; tutmaya > dudmaya; istemez > isdemez; yastık > yasdığ; attıkları > addıkları; üstüne > üsdüne; gitmiş > gidmiş; uzatmayalım > uzadmayalım; aklıktan > açlıgdan; kapığı > kabdığı; tahtımı > tahdımı

Sözcük ortasındaki -t->-d- değişikliğine, masalın 16 sözcüğünde rastlandı. Ç, h, p, s, ş gibi sert ünsüzlerden sonra gelen t harfinin d'ye dönüşmesiyle yine sessiz uyumunun bozulduğu görülmektedir.

Sözcük sonu: -t->-d git > gid; defet > defed; murat > murad

2. Yumuşak Ünsüzlerin Sertleşmesi

Sözcük ortası: -ğ->-h- mağra > mahra

3. Sert Ünsüzlerde Görülen Değişiklikler

Sözcük ortası: -ç->-ş- geçmemiş > geşmemiş; ağaçları > ağaşları

Sözcük sonu: -ç->-ş üç > üş; aç > aş

4. Yumuşak Ünsüzlerde Görülen Değişiklikler

Sözcük ortası: -ğ->-y- beğenir > beyenir; diğer > diyer; düğün > düyün; evleneceğim > evleneceyim; yemeğini > yemeyini; öldüreceğim > öldüreceyim; keseceğim > keseceyim; değil > deyil; değirmende > deyirmende; götürceğim > götürceyim

-n->-ñ- bana > baña; sana > saña; ne yaptınız > nabdıñız; keseceksiniz > keseceğsiñiz; yanınıza > yanıñıza; dilersiniz > dilersiñiz; kardeşçiklerini > gardaşcıklarıñı; yatacaksınız > yatacagıñız; kemiklerini > kemigleriñi

Türkiye Türkçesi'nin yazı dilinde kullanılan n ünsüzünün, ñ ile yer değiştirmesi olayı da Kıbrıs Ağzı'nın ilk bakışta göze çarpan belirgin fonetik özelliklerindendir.

Sözcük sonu: -n->-ñ yaparsan > yaparsañ; atın > atıñ; olasin > olasıñ; yiyin < yeyiñ; yaparmısın? > yaparmıñ? ; (yanlız mı) kalıyorsun? > (yalnız) galıñ? ; edin > ediñ

-z->-g satarız > satarıg

Sözcük başı : y->g- yine > gene

b. Ünsüz Benzeşmesi

1. İlerleyici Benzeşme

nl > nn anlarlar > annarlar; onları > onnarı; anlatır > annadır; yesinler > yesinner; aslanları > aslannarı; baksınlar > bagsinnar; gelenleri > gelenneri; günler > günner; hayvanlar > hayvannar

2. Gerileyici Benzeşme

ç-ş>ş-ş geçmemiş > geçmemiş

rl > ll bakarlar > bakallar; başlarlar > başlallar; alırlar > alıllar; yaparlar > yapallar; bitirirler > bitiriller; çıkarırlar > çıkarıllar; gösterirler > gösteriller; bulurlar > bulullar; otururlar > oturullar; yerler > yeller; görürler > görüller; gelirler > geliller; derler > deller; yatırlar > yatıllar; açarlar > açallar; kaçarlar > kaçallar; doyururlar > doyurullar; acıkırlar > acıkıllar

c. Ünsüz Benzeşmezliği

Metinde görülmedi.

ç. Ünsüz Üremesi

Sözcük başında: avluya > havlıya

Sözcük ortasında: burada > buraşda; orada > oraşda; sopa > zobba

Sözcük sonunda: belki > belkim

d. Ünsüz Düşmesi

Sözcük başında: Metinde görülmedi.

Sözcük ortasında: kalktı > gagdı; kalkar > gakar; birşey > bişey; abla > aba; sonra > sora; bıraktım > bagdım

Sözcük sonunda: çift > çif

Kaynaklar

- BANGUOĞLU, Tahsin: Türk Grameri (sesbilgisi), TTK Basımevi, Ankara 1959.
 BEDEVİ, Vergi: Kıbrıs Tarihi, KTTK Yayını, Halkın Sesi Matbaası, Lefkoşa 1966.
 EREN, Hasan: Kıbrıs'ta Türkler ve Türk Dili, TDEA Enstitüsü Türkoloji Dergisi, C. I, S. I, A. Ü Basımevi, Ankara 1994.
 HATİBOĞLU, Vecihe: Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü, 3. Baskı, AÜDTCF Yayını, A. Ü Basımevi, Ankara 1978.
 SARACOĞLU, Erdoğan: Kıbrıs Ağzı, 2. Baskı, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayını, TTK Basımevi, Ankara 1992.
 SARACOĞLU, Erdoğan: Kıbrıs Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru, 2. Baskı, Yakın Doğu Üniversitesi Yayını, YDÜ Matbaası, Lefkoşa 1996.
 TANSU, Muzaffer: Durgun Genel Ses Bilgisi ve Türkçe, TDK. , TTK Basımevi, Ankara 1963.
 ÜÇÖK, Necip: Genel Fonetik, DTCF Yayını, İbrahim Horoz Matbaası, İstanbul 1951.